

MISSIOONITUNDEGA AJALOOLANE

Sergei Stadnikov. Vana-Egiptuse kultuurilugu. Kodutrükk, Tallinn, 1998, 460 lk.

Sergei Stadnikovi fenomen on eesti ajaloolaste hulgas erandlik ja tähelepanuväärne. Tegemist on Eesti esimese egiptoloogiga, kes on küll sirgunud Eesti muulaste perest, kuid on avaldanud oma teadustööd ja vanaegiptuse kirjandusteoste tõlkeid järjekindlalt ka eesti keeles. Tema teadlaseks kujunemine on olnud seotud Tartu Ülikooli ajalooteaduskonnaga ja Sankt-Peterburgi vene egiptoloogia koolkonnaga. Oma õpetajatena on ta lugupidavalt ära maininud keeleteadlast Pent Nurmekunda ning vene egiptoloogide Igor Vinogradovit ja Oleg Berlevit. Viimase kahe kümnendi jooksul on ta jõudnud avaldada Loomingus, Vikerkaares, Horisondis, Akadeemias, Eesti Ekspressis, Sirbis, Kultuur ja Elus ja jumal teab veel kus üle mitmekümne Vana-Egiptuse kultuurilole pühendatud eesti-keelse artikli ja teinud mitmeid olulisi vanaegiptuse kirjandusteoste tõlkeid eesti keelde. Viimasel aastakümnel on ta esinenud ettekannetega kahel egiptoloogide maailmakongressil Torinos ja Cambridge'is, avaldanud end pidevalt saksakeelsetes erialaväljannetes.

1996. aastal ilmus eesti keeles Sergei Stadnikovi tõlgitud "Sinuhe jutustus", mis on vanaegiptuse ilukirjanduse kõige pikem ja tuntum tekst. Selle raamatu juures hämmastas lugejaid kindlasti seninägematult mahukas kommentaarium. Umbes 2700 sõnalist "Sinuhe jutustust" saatis peaaegu 500 viidet ja kommentaari, nii et praktiliselt oli kommenteeritud iga muinasteksti lauset. Ja selle tõlke tõeline tähendus ja võlu avaneb alles neile, kes on suutnud läbi tungida tõlkija märkuste ja kommentaaride uimastavast rägastikust. Sergei Stadnikov on välja töötanud omapärase mõjuva kommenteerimistehnika, mis tunnustab uurija ülimalt süvenemist uuritavasse ainesse. Kogu "Sinuhe jutustust" ja Keskmise Riigi aegset (21.–18. saj e Kr) Vana-Egiptuse kultuurilugu käsitlev kirjandus näis olevat tõlkijal skrupuloosselt läbi töötatud. Eri- list naudingut võis Sergei Stadnikovi

tõlketeosest tunda filoloog, kelles on tekkinud sügavam huvi klassikalise egiptuse keele vastu. Hämmastav, et ma pole seni juhtunud lugema veel ühegi Sergei Stadnikovi õpilase egiptoloogia-alast artiklit! Nii silmapaistval uurijal ja köitval siksusel kujuneb ajapikku kindlasti oma õpilastest andunud ümbruskond. Tema tegevus ajaloo ja kultuuri lektori-na Tallinna Kunstiülikoolis, Humanitaarins-tituudis ja Tallinna Pedagoogikaukoolis on kestnud veel liiga lühikest aega, et oma vilju kanda. Pealegi tähistas Eesti seni ainus egiptoloog alles oma 43. sünnipäeva. Siiski näib just praegu, pärast "Sinuhe jutustuse" tõlke ning mahuka "Vana-Egiptuse kultuuriloo" ilmumist, olevat aeg oma teadustegevuses asuda uute rajajoonete seadmisele. Kahju, kui Sergei Stadnikov jääkski läbi aegade ainsaks tõseltvõetavaks Eesti egiptoloogiks. Käesoleva raamatu ühes artiklis "Bibliotheca Aegyptiaca Antiqua Dorpatensia" on mainitud ka Tartu ülikooli õppejõudu Aleksander Pridikut, kes on avaldanud ühe egiptoloogia-alase saksa-keelse monograafia "Wer war Mutemwija?" (Tartu, 1924, II tr. 1932). Tema egiptoloogia-alane tegevus jäi aga episoodiliseks. Maailmas olevat praegu umbes tuhatkond Vana-Egiptuse ajaloo ja keelega tegelevat teadlast, ja kui nende sekka ilmuksid mõnedki Sergei Stadnikovi õpilased, võiksime juba rääkida Tallinna egiptoloogia koolkonnast, mis tor-kaks selles kitsas, kuid kõrgelitaarses seltskon-nas positiivselt ja Eesti mainet tõstvalt silma.

Juba 1987. aastal on Sergei Stadnikov püsitanud küsimuse klassikalise filoloogia ja klassikalise Idamaade kateedrite loomisest Tartu Ülikoolis. Klassikalise filoloogia õppe-tool on Tartu Ülikoolis ammu taastatud. Klas-sikalise Idamaade õppetoolist-kateedrist aga unistatakse jätkuvalt. Tõsi küll, Tartu Ülikoo-li juures tegutseb juba tükk aega Linnart Mäl-li juhtimisel silmapaistvale tasemele jõudnud orientalistikakabinet, kuid õppetooli-kateed-riga võrreldes on see hoopis väiksem teadus-üksus. Võib ka aru saada põhjustest, miks pole selle küsimusega tõsiselt tegeldud. Milleks peaks Eestis uuritama põhjalikumalt vanaaja ja kaugete Idamaade ajalugu, kui Eesti ajaloos minnakse esiajalt kohe üle keskajale ja jäetak-se vanaaeg hoopis vahele. Sama lugu on, mui-de, ka teiste Põhja-Euroopa rahvastega. Kuid just sakslased ja venelased on olnud egiptoo-logias tükk aega juhtpositsioonidel, nad pole kartnud raisata raha ja vaimujõudu selle väga võõra ja kauge ajastu ning rahva uurimisele

ilma otsese praktilise perspektiivita. Oma väikese rahvaarvu ja teadlaste hulga tõttu ei saa Eesti kunagi tähelepanu võita mingitel suurtel ja perspektiivsetel uurimisaladel, seal lämmataksid suurrühvad meid oma teadlaste massi ja finantsidega. Meie teadlased võivad suuremat edu saavutada ja tähelepanu võita just väiksemates ja suhteliselt erandlikes uurimisvaldkondades. Põhja-Euroopa mastaabis oleks üheks selliseks distsipliiniks egiptoloogia või Vana-Ida kultuuride uurimine laiemas tähenduses. Tänu üksikutele entusiastidele, nii kodu- kui väliseesti teadlastele Linnart Mällile, Jaan Puhvelile, Sergei Stadnikovile, Arthur Vööbusele jt oleme juba teatud rahvusvahelist tähelepanu selles valdkonnas võitnud. Riiklikult seisukohalt oleks vastutustundetu jätta see uurimisvaldkond ka edaspidi sõltuvusse üksikutest orientalistika-entusiastidest.

Sergei Stadnikovi "Vana-Egiptuse kultuurilugu" koondab endasse aastail 1980–1998 kirjutatud artikleid, tõlkeid ja esseid Vana-Egiptuse kultuuri teemal. Tegemist pole siiski sidusa ülevaatega kogu Vana-Egiptuse kultuurist, millele praegune veidi kohmakalt valitud pealkiri viitab. Igal juhul annab autor selle pealkirjaga juhtunud paisutusega suure vekslitulevikuks, et tema sulest ilmuks tõesti eestikeelne terviklik ülevaade Vana-Egiptuse ajaloost või siis eraldi kultuurist. Sellist terviklikku eestikeelset ülevaadet oleks hädasti vaja. Seni on meil sel teemal olemas vaid akadeemik Vassili Struve "Vana-Idamaade ajaloo" mõned peatükid, mis on ilmunud juba 1949. aastal (tõlge on tehtud 1941. aasta venekeelsest väljaandest). Seni on eestlaste teadmisi Vana-Idamaade ajaloost vorminud ainult põhikooli ajalooõpikud. On ju Sergei Stadnikovi kui ajaloolase-egiptoloogi juures õnnelikult ühinenud tõsiteadlastest spetsialist ja oma ala silmapaistev populariseerija. Ta on võimeline kirjutama ühtaegu nii sügavalt filosoofilist käsitlust "Aeg ja igavik muistses Egiptuses" (lk 143–164) või "Tahtevabadus Jumala ees" (lk 72–92) kui ka lihtsalt ja kõitvalt laiemale lugejaskonnale vanaaja ajaloost. Nii on käsiteldavasse kogumikku võetud mõned Eesti Ekspressis ilmunud populaartheaduslikud artiklid: "Viljakas poolkuu", "Küpros – päikese, vase ja Aphrodite saar" (lk 183–190). Sergei Stadnikovi Egiptuse-teemalised kaastööd on toonud Eesti Ekspressi kultuurilisa Areen veergudele seda nii vajalikku kõrgkultuuri vaimu, mis kipub mõneski teises värviläikelises kultuuriväljaandes massikultuuri tühja-tähja alla uppuma. Ka selles mõttes on Sergei Stadnikov erandlik nähtus eesti ajaloolaste hulgas, kes piirduvad sageli ainult eriväljaannete veergudega.

Omaette hell teema oleks aga meie egiptoloog

gi poliitiline publitsistika, mida ta mõned viimased aastad on viljelnud. Paljugi sellest jääb eesti lugejale mõistmatuks. Pikemalt on seda küsimust lakanud Ott Raun artiklis "Sergei Stadnikov kui Eesti revolutsiooni peegel" (Vt Ott Raun "Vaikne eestlane", "Virgela", Tallinn, 1998, lk 144–149). Sergei Stadnikovi poliitiline tegevus algas mäletavasti juba sügaval stagnaajal Tartu Ülikoolis õppides. 1979. aasta kevadel toimunud TRÜ kõnevõistlusel mõistis ta suure auditooriumi ees avalikult hukka Nõukogude Liidu interventsiooni Afganistani.

Kui nüüd praeguse kogumiku "Vana-Egiptuse kultuurilugu" juurde tagasi tulla, siis jääb sinna koondatud tekstidest mulje, et Sergei Stadnikovi eestikeelse egiptoloogia alase uurimistöö kõrgaeg on langenud laulva revolutsiooni aega – 1980. aastate lõppu ja 1990. aastate alguse. Sellest ajast pärinevad tema pikemad ja haaravamad artiklid, mis on esmalt ilmunud Loomingus või Vikerkaares. Paar 1990. aastate teisel poolel Akadeemias ilmunud artiklit on hoopis lühemad ja kordavad osaliselt varem esitatud seisukohti ("Jumalkuningas ja välissfäär", "Loodus, maastik ja arhitektuur "Sinuhe jutustuses"). Raamat sisaldab ka mitmeid varem ilmunud artikleid, mis pole aga varustatud kirjutamisaaastaga. Neist kõige mahukam on kolmeosaline "Sissejuhatus vanaegiptuse usundilukku ja mütoloogiasse" (lk 7–19). Selle käsitlusega vanaegiptuse usundist avab autor oma kogumiku esimese ja kõige mahukama osa "Religioon ja ajalugu Vana-Egiptuses". Tundub, et see varem ilmunud artikkel on kirjutatud entsüklopeedia või mõne muu teatmeteose jaoks, mis seletaks teksti äärmist kokkurusutust. Kaheteistkümmel leheküljel on peaaegu võimatu anda vähegi süvenemat ülevaadet Vana-Egiptuse väga rikkalikust jumalate panteonist ja mütoloogilistest kujutelmadest. Nii on Ramses II rahulepingus hetitide kuninga Hattušili III (1269. a eKr) räägitud tuhandest Egiptuse jumalast ja jumalannast. Lisaks üleriigilistele jumalatele austati ka kohalikke noomide jumalaid ning suuremates usulistes keskustes Memphis, Teebas, Heliopolises, Hermopolises töötati välja oma kosmogoonia ja mütoloogia. Autor on õigestatult märkinud: "Egiptuses ei saavutanud ükski "teoloogiline" koolkond kunagi üleüldist mõjuvõimu." (lk 7). Vana Riigi ajal 28–23 saj eKr esinesid peajumalatena pealinna Memphisega seotud Horos ja Ptah ning Heliopolise päikesejumal Ra. Keskmise Riigi kolme sajandi jooksul tõusis juhtpositsioonile riigi uueks keskuseks kujuneva Teeba jumal Amon. Amoni kultusega liideti päikesejumal Ra austamine. Nii tekkis Uue – Ra kultus, mis püsis domineerivana ka Uue Riigi ajal (16–11 saj eKr).

14. saj eKr vaarao Ehnatoni valitsemisajal tehti Egiptuses esimest korda maailma ajaloos katse kehtestada ainujumala Atoni kultust. Monistliku usundi loomine sel ajal siiski ei õnnestunud. Autori koostatud nimestikku tähtsamatest Egiptuse jumalustest oleks võinud mahtuda ka Ptah, kes oli ju Vana Riigi lõpus peajumala seisundis. Heliopolise kosmogoonia käsitluse juures oleks võinud siiski nimeliselt mainida ka ürgset veekaost kehananud jumal Nuni, kellest sündis künkakujuline maajumal Atum (lk 11).

Vanaegiptuse usundiloo ajaloolises tabelis on Varase Riigi (30–29 saj eKr) vaaraod Narmer ja Menes-Aha välja toodud eraldi valitsejatena (lk 18). Vanaegiptuse kunstiajaloo alases kirjanduses Narmerit ja Menest sageli samastatakse. Selles küsimuses võinuks autor kommenteerida ka Saksa-Sveitsi egiptoloog E. Hornungi (s 1933 Riias) Egiptuse vaaraode dünastiade kronoloogilist tabelit, kus Narmer on paigutatud isegi eeldünastilisse aega enne Egiptuse ühendamist ja Varane Riik algab vaarao Aha valitsemisajast, kelle puhul pole traditsioonilist Menese nime üldse lisatud (lk 416). Teatavasti on just Menest, kelle paljude nimede seas võis olla kasutusel ka Narmer, peetud antiikajaloolaste andmeil Egiptuse ühendajaks ja Varase Riigi loojaks III aastatuhande algul enne Kristust. Tema valitsemisajast loeti tavaliselt ka Egiptuse ajaarvamise algust, kuigi täpset kronoloogiat Vana-Egiptuses ilmselt kasutusel ei olnud. Vana-Egiptuse ajaarvamises valitsevast suurest segadusest annavad tunnistust ka Sergei Stadnikovi eri ajal kirjutatud artiklid – kord on autor eelistanud üht, kord teist autoriteetset kronoloogiavarianti. Tegelikult võib täpsemat ajaarvamist kasutada alles Uuest Riigist alates 16–11 saj eKr ja ka siis on võimalik kronoloogiat paarikümne aasta võrra siia või sinna nihutada. Vana-Egiptuse varasema ajaloo puhul võib selliseid lahknevusi eri kronoloogias mõõta juba sajandi(te)ga. Seepärast pole mõtet ka kooliõpikuis Vana-Egiptuse varasemaid ajaloosündmusi täpsete aastaarvudega dateerida ja lasta neid lastel pähe tuupida. Meelde tuleks jätta ainult sajandid ja sedagi väikese reservatsiooniga. Nii on tehtud ka mõnes mulle silmahakanud ülikooliõpikus. Sellest Vana-Egiptuse ajaloo kronoloogias valitsevast maalilisest segadusest võiks näiteks tuua autori dateeringu Vana Riigi (3–6 dün) kohta: lk 8 Vana Riik 2770–2255, lk 18 Vana Riik 2778–2263, lk 91 Vana Riik 2635–2133, lk 226 Vana Riik 2700–2240, lk 261 Vana Riik 2800–2240, lk 314 Vana Riik 2640–2155 a eKr.

Tähelepanu tahaksin juhtida ka sellele, et alates egiptuse preestri Manethoni (4–3 saj eKr) kreeka keelsest ajaloo teosest "Aegyptiaca" on Vana-Egip-

tuse ajalugu jaotatud kolmekümneks valitsejadünastiaks enne Makedoonia Aleksandri vallutust 332. a eKr ja 31. dünastiana on tavaliselt välja toodud hellenismi ajastul Egiptust valitsenud kreeka Ptolemaioste dünastia 305–30. a eKr. Leheküljel 19 paigutab autor 31. dünastia aga juba Makedoonia Aleksandri vallutuse eelsesse aega, lugedes selleks ilmselt 4. saj eKr Egiptuse teist korda vallutanud Pärsia kuningadünastiat. See erandlik seisukoht on jõudnud Eesti Entsüklopeediassegi.

Ette võib heita ka kindla süsteemi puudumist kreekakeelsete nimede kirjutamisel. Mõnikord on püütud neid suupärastada, mis mõjub arhailiselt, näiteks lk 107 Heops (pro Cheops), lk 18 Hefren (pro Chephren). Järjekindlusetuks võib pidada ka sama kirjandusteose pealkirja kahe erineva tõlkevariandi kasutamist ühe artikli piires, näiteks lk 11 "Merikara õpetus", lk 18 "Merikara elutarkus". Just vaaraode ja ülikute-ametnike õpetused või elutarkused oma järeltulijatele moodustavad Vana-Egiptuse kirjanduse ühe olulisema haru, mille eesti keelde tõlkimiseni Sergei Stadnikov pole seni veel jõudnud. Egiptuse kõige varasema ajaloo kronoloogias valitsev suur segadus on tingitud sellest, et Egiptuse vaaraode nimestikud pole meieni terviklikult säilinud. Kaks kõige olulisemat valitsejate nimestikku-kroonikat on nn Palermo kivi, kus on kirjas Egiptuse kuningad eeldünastilisest ajast kuni Vana Riigi V dünastiani ja Torino kuningapapüürus, mis sisaldab vaaraode nimestikku kuni 18. dünastiani Uue Riigi alguses.

Enamik mu praegustest küsimustest ja etteheidetest on seotud kogumikku avava "Sissejuhatusega vanaegiptuse usundilukku ja mütoloogiasse", mis paistab olevat autori noorpõlvetoõ. Raamatu I osa teised pikemad ilmunud artiklid on kirjutatud aga suure süvenemise ja eruditsiooniga. Sergei Stadnikovi puhul on siiski tegemist oma ala meistriga, kes suudab viia oma teadmised Vana-Egiptuse kultuurist laiemale üldkultuurilisele taustale, täiendab neid kõrvalepõigetega Lääne kaasage ajaloofilosoofia ja religiooniteooria ainevalda. Egiptlaste ajalooteaduse ja ajalookirjutamise lähteid uurides on ta pöördunud lisaks algtekstidele ja erialakirjandusele ka Karl Jaspersi ja Mircea Eliade üldistavate tööde poole (lk 20–66). Egiptuse eetika küsimusi on käsitletud saksakeelsele kogumikule "Das Vaterbild in Mythos und Geschichte" (Stuttgart 1976) toetudes. Kuid ka selles essees "Kadunud isa otsingul" ei saa autor läbi pöördumiseta kaasaja poole, soovitudes õppida vanade egiptlaste elutarkusest: "Küllap aitaks mõtlemine muistsete rahvaste elutarkusele paremini mõista näiteks ka moodsa feminismi olemust, mille võitlevad esindajad suudavad paraku olla vaid

kohusetruud käsutäitjad või meeste originaalloomingu jäljendajad." (lk 76) Tahes-tahtmata meenub Sergei Stadnikovi vaimne vastasseis Londonise kadunud eesti feministliku kunsti tütre Mare Trallaga.

Väga õpetlik oli lugeda Egiptuse valitsejate maailmavallutusliku ideoloogia tekkest artiklis "Universalism kui fenomen" (lk 93–142). Selles artiklis oli põhjalikult võrreldud Vana-Egiptuse ja Mesopotaamia vanimate kõrgkultuuride maailmavallutuslikke-universalistlikke ideoloogiaid. Siin võis eesti lugeja saada esmakordselt pikema ja põhjalikuma ülevaate rahvaste küüditamise-deporteerimise kui ajaloolise repressiivmeetodi tekkimisest Assüüria impeeriumis 8.–7. saj eKr (lk 137–142). Artikli selle osa põhjal võiks kirjutada eraldi laiemat ajaloolist uurimust, mis leiaks hiljutiste Kosovo sündmuste taustal huvilisi lugejaid mujalgi kui Eestis. Ajaloos pole pikka aega antud üheleegi avalikult repressiivsele massivägivalla teele asunud riigile.

Kogumiku teine, lehekülgede poolest kõige napim, kuid sisuliselt väga paeluv osa on pühendatud Keskmise ja Uue Riigi aegsete tekstide tõlgetele. Neist kaks pikemat, "Muinasjutt merehädalisest" ja "Thutmosis III esimene Aasia-sõjakäik", on ilmunud juba 1980. aastate algul Loomingus. "Muinasjutt merehädalisest" on Vana-Egiptuse muinasjuttudest üks tuntumaid, mõjutanud oma süžeeaga keskaja araabia "Tuhande ja ühe öö" lugusid ning võib-olla ka Homerose "Odüsseia" mõnd motiivi. Legendi järgi olevat Homeros Egiptust külastanud. "Thutmosis III esimene Aasia-sõjakäik" pole terviklik tõlge, vaid katkend Thutmosis III annaalide algusosast, mis on raiutud Karnaki Amoni templi seintele. Nende annaalide autoriks on ülik Tanini, kes on saatnud Uue Riigi algul 15. saj eKr valitsenud suurt vallutajat Thutmosis III tema arvukatel Aasia ja Aafrika sõjakäikudel. Thutmosis III valitsemisajal saavutas Egiptus oma suurimad piirid ja muutus tõeliseks vanaaja maailmariigiks. Riigi põhjapiir ulatus Eufratini ja lõunapiir Nuubias Niiluse neljanda kärestikuni. Tanini kirjeldatud Aasia sõjakäik toimus noore vaarao esimesel valitsemisaastal. Seni oli tema nimel valitsenud ta kasuema Hatšepsut. Sõjakäik oli suunatud Süüria ja Palestiina linnriikide liidu vastu, mida juhtis Kadeši valitseja. Seda liitu toetas sõjaliselt Mesopotaamia tookordne suurvõim Mitanni kuningriik. Kroonik kirjeldab ülistavas toonis egiptlaste vaprust ja põlastab vaenlase argust ja armetust. Siiski võttis Meggido piiramine Thutmosis III vägedel aega seitse kuud ja sealt saadud sõjasaak, kõigest 343 vangi ja 83 tapetud vaenlase kätt, räägib selget keelt egiptlaste võidu suurusest. Mõnelt

teiselt sõjakäigult on Egiptuse vaarad kaasa toonud kümneid tuhandeid vange.

Egiptoloogidele on nii mõnigi kord iseloomulik Vana-Egiptuse allikate kriitikaline lugemine, minnakse hasartselt kaasa kohalike autorite egiptlasi glorifitseeriva ja nende võite liialdava käsitlusega. Tuleb osata lugeda allikmaterjalide ridade vahelt ja omada alati kainet mõistust, et mitte langetada egiptotsentrismi võrku.

Sobekhu steeli tõlge oli seni ilmumata ja esitles Keskmise Riigi aegset tüüpilist lühikest autobiograafiat, mis oli tavaliselt raiutud üliku hauakambri seinale. Seal kiidetakse mõõdutundetult oma saavutusi ja vägitegusid sõjatandril ning ülistatakse valitsevat vaarad. Kirjanduslikult väärtuselt näis Sobekhu stiil üsna ilmetu, kuid iseloomustas hästi keskmise egiptuse aristokraadi maailmapilti.

Kogumiku kolmas osa on pealkirjastatud kui "Muinas-Egiptuse retseptioon Baltikumis". See sisaldab lühemaid akadeemilisi käsitlusi baltisaksa päritolu vene egiptoloogidest ja pika nimestiku Tartu ülikooli raamatukogus leiduvast Vana-Egiptuse ainelisest kirjandusest. Vaimselt elitaarsele lugejale on see osa tõeline maiuspala.

Baltisaksa egiptoloogide elulugudest tundus kõige haaravamana Liivimaa maanõuniku poja Otto Friedrich von Richteri oma. Tema väga napiks jäänud elutee on akadeemiliselt muljetavaldav ja samas ka romantiliselt seikluslik. Otto Friedrich von Richter sündis 1972. aastal Tartumaal Vastse-Kuuste mõisas. Tema koduõpetajaks oli hilisem Tartu Ülikooli rektor Gustav Ewers, õpinguid jätkas ta Heidelbergis ja Viinis Idamaade keeli studeerides. Viinis lävis ta isiklikult saksa romantismi suurkuju Friedrich Schlegeliga. 1814–1816 sooritas ta koos ühe rootslasest pastoriga pikema reisi Egiptusesse ja Lähis-Ida maadesse. Tema surm saabus 1816. aastal Väike-Aasias Troojat otsides. Sellest andekast ja paljutootanud noormehest järele jäänud väga väärtusliku egiptoloogia ja orientalistika alase muististe kollektsiooni kinkis tema isa Tartu Ülikooli Kunstmuuseumile ja Raamatukogule. Enamik sellest üliväärtuslikust kogust asub tänapäeval Voronežis. Juba 1985. aastal on Sergei Stadnikov püstitanud küsimuse Tartu Ülikooli Kunstmuuseumi röövitud varade tagastamisest.

Teine veelgi värvikama elukäiguga Egiptuse muististe kogu oli baltisaksa mõisnik Alexander von Üxküll (1800–1853). Tema rändas Egiptuses ja Nuubias aastail 1822–1823. 1825. aastal oli tal õnn Roomas isiklikult kohtuda egiptoloogia rajaja Jean-Francois Champollioniga, kes oli suhtunud noorde baltlase soosival. Hilisemas elus jättis aga ruumeenia bojaaritariga abiellunud Alexander von

Üxküll tegelemise Vana-Egiptusega. Tema etnograafilise iseloomuga egiptoloogia-alane kogu hävis esimese Vene revolutsiooni ajal, kui mässavad eesti talupojad põletasid maha Vigala mõisa, kus kogu asus.

Johannes Burchart (1776–1838) oli Tallinna Raeapteegi omanik ja egiptomaan, kes jõudis Vana-Egiptuse muististe kogumise juurde oletatavasti tänu vabamüürilusele. 18. saj lõpul tegutses ju Tallinnas vabamüürilaste-massoonide Isise loož, mis allus Peterburi Osirise loožile. 1802. aastal asutas Burchart Tallinnas avaliku muinsuste kabineti, mida Sergei Stadnikov peab tulevase Provinzial-museumi eelkäijaks (lk 325). Praegu asub see kogu Tallinnas Ajaloomuuseumis.

Lühidalt on iseloomustatud ka Peterburist pärit baltisaksa-vene egiptoloog ja koptoloog Oscar Leberecht von Lemmi (1856–1918) elu ja teadustegevust. Sellest Peterburi TA Aasia Muuseumi vanemkonservaatorist kujunes 20. saj alguses maailma juhtiv koptoloog. Kopti keel arenes Egiptuses välja 3. saj demootilisest egiptuse keelest ja seda räägiti elava kõnekeelena 17. sajandini. Tänapäeval kasutatakse kopti keelt veel vaid Egiptuses elavate kristlaste-koptide (u 5 miljonit) jumalateenistustel. Kõrvalepõikena võiks mainida, et egiptuse keelel tuuakse välja suurt erinevat arvuaset, mis erinevad üksteisest tunduvalt. Nii on Sergei Stadnikov spetsialiseerunud just Keskmise Riigi ajal räägitud klassikalisele egiptuse keelele. Selle vahetas Uue Riigi ajal välja uusegiptuse keel ja demootiline egiptuse keel kujunes välja 8. saj eKr. Vana Riigi ajal räägitud arhailist egiptuse keelt nimetatakse vanaegiptuse keeleks. Küllaltki suured erinevused on ka egiptuse keele erivariantide kirjutamisel kasutatud hieroglüüfide arvus, mis kogu aeg kasvas.

Baltikumiga seotud artiklite alla on paigutatud ka soome kirjaniku Mika Waltari maailmakuula ajaloolise romaani "Sinuhe" käsitus. Soomlastes võib selline liigitus muidugi protesti tekitada, kuid pole parata. 20. saj lõpu geopoliitilistes mängudes pannakse Soome mõnigi kord ühte ritta Balti riikide Eesti, Läti ja Leeduga. Mika Waltari romaanil "Sinuhe" pole küll suurt midagi ühist Keskmise Riigi algusesse 20. saj eKr paigutuva "Sinuhe jutustuse" tegevusega. Waltari romaani sündmustik toimub kuus sajandit hiljem 14. saj eKr suure reformaatori monistliku Atoni usundi kehtestaja vaarao Ehnatoni valitsemisaastatel ja sellele järgnenud ajal. Sinuhe, mis tähendab egiptuse keeles sükomooripuu poega, on tehtud Waltari romaanis Ehnatoni ihuarstiks ja tema usureformi andunud toetajaks. Kuigi Waltari on hoolikalt uurinud Ehnatoni ajastut käsitlevaid materjale – mainima-

ta on jäänud vaid selle ajastu peaallikas Egiptuse tookordsest pealinnast Ahet-Atonist pärinev akadikeelne kiilkirjas arhiiv – ei nõustu Sergei Stadnikov Waltari loodud Ehnatoni kaju ajaloolist reaalsust tunnistama: "Tema (Ehnatoni) metoodilisus on hämmastav, lausa hirmuäratav! See reedab kõike muud kui teovõimetut utoopilist unistajat. Vahel vanaaja suurimaks müstikuku nimetatud valitseja ei olnud vaarao troonil istuv eluvõõras filosoof." (lk 314) Ehnatoni näeb Sergei Stadnikov ennem Peeter I mõõdukas energilise teinimesena kui filosoofist Rooma keisri Julianus Apostata'na. Ometi ei suutnud Ehnaton oma reforme ellu viia ja pidi juba valitsemisaja lõpul minema kompromissile seniste Egiptuse jumalate austajate ja preesterkonnaga.

Kogumiku "Vana-Egiptuse kultuurilugu" lõpetab mahukas nimestik Tartu Ülikooli Raamatukogus hoitavast Vana-Egiptuse ajaloo ja kultuuri alastest kirjandusest. Seal on ka kolm Jean-Francois Champollioni raamatut ja üks tema haruldane kiri. Sergei Stadnikov tõstab eriti esile raamatukogu esimese direktori Karl Morgensterni mitmekülgse isiksuse osa selle rikkaliku egiptoloogia-alase teostekogu koondamisel. Sinna oli tellitud isegi 24-kõiteline prantsuskeelne "Egiptuse kirjeldus" (1809–1828), mis võttis kokku Napoleoni Egiptuse ekspeditsiooniga (1798–1801) kaasas olnud prantsuse teadlaste uurimistöö.

Kahju muidugi, et Sergei Stadnikovi artiklite, tõlgete ja esseede kogumikku "Vana-Egiptuse kultuurilugu" pole mahtunud ühtki käsitlust Vana-Egiptuse kunstist, keelest ja teadusest. Tema senine töö eesti egiptoloogia rajamisel väärib aga täit tunnustust. Tema tööde valimiku "Vana-Egiptuse kultuurilugu" ilmumine eesti keeles 1998. aastal on oluline kultuurisündmus, mille tähtsus aja jooksul ainult kasvab. Juba arvustuse alguses juhtisin tähelepanu autori slaavi päritolule ja sellest tulevatele keelelisele ja kultuurilisele identiteedile. Ometi on Sergei Stadnikovist Eestis elatud aastate jooksul kujunenud eesti ajaloolaste pere väärikas liige, kes on ajanud oma asja, uurinud Vana-Egiptuse ajalugu ja kultuuri kõige kiuste ka eesti keeles. Sellist missioonitundelist idealismi kohtab tänapäeva eesti reaalteadlaste hulgas kahjuks üha harvemini. Ja eesti humanitaarteadlasigi kutsutakse üles oma emakeel teaduskeelena nurka viskama. Sergei Stadnikovi näide on ere ja julgustav eeskuju neile Eesti venekeelsetele intellektuaalidele, kes tahavad võita tunnustust oma teadustegevusele ka uuel kodumaal ning soovivad samas säilitada oma rahvuslikke juuri ja kultuurilist identiteeti.

Priidu Beier